

CaCO₃—N İLİŞKİLERİ, I. GENEL BİLGİLER *

A. Aydeniz²

A.R. Brohi³

Ö Z E T

Genel olarak pH büyüdükçe NH₃ buharlaşması da fazla olmaktadır.

Potasyum ve sodyumla satüre topraklarda daha fazla NH₃ buharlaşması ö çülmektedir.

Fazla ısı ve fazla nem de NH₃ buharlaşmasını artırmaktadır. 65°C'da, tarla kapasitesinin % 75-100'ü oranında nemli iken NH₃ azotu kaybı % 100'e kadar çıkmıştır.

(NH₄)₂SO₄, (NH₄)₂HPO₄ ve NH₄F kireç ile reaksiyona girmekte ve (NH₄)₂CO₃ oluşmaktadır. Kararsız olan bu madde parçalanmakta ve NH₃ azotu kaybını artırmaktadır.

Üre, asit tabiatlı bileşiklerle (H₃PO₄, NH₄Cl veya NH₄H₂PO₄) karıştırılarak toprağa verildiği zaman amonyak azalmaktadır.

NH₄F ve (NH₄)₂SO₄ gibi gübreler; NH₄H₂PO₄ ve NH₄NO₃ ile birlikte kullanıldığı zaman aynı şekilde amonyak azotu kaybı azalmaktadır.

NH₃'ü gübrelerle yapılan gübrelemede yüksek dozda NH₃ kaybı olmaktadır.

Düşük kireç kapsamında NH₃ azotu kaybı fazla olmaktadır. Daha yüksek düzeylerde kayıp oranında büyük değişiklikler olmamaktadır.

Kimi araştırmacılara göre, kireççe zengin topraklarda CaCO₃ katılan (NH₄)₂SO₄ ve (NH₄)₂HPO₄ ile reaksiyona girerek erirliği az olan bileşiklere dönüşmektedir; diğerlerine göre ise kireçli ortamda oluşan bileşik (NH₄)₂CO₃ olmakta; bu da stabil olmadığından NH₃—CO₂—H₂O'ya ayrılmakta ve azot uçarak kaybolmaktadır.

* Yayın Komisyonu'na geliş tarihi :

** Ank. Üniv. Zir. Fak. (Prof. Dr.),

*** Cum. Üniv., T. Ziraat Fak. (Prof. Dr.).

Ülkemizde Rize asit toprağında yapılan kireçlemenin verimi 100'e 517; kapsamı 100'e 148 ve sömürülen azotu 100'e 679 düzeyine çıkardığı saptanmıştır.

Bulgular, reaksiyon ve kirecin azot üzerine şiddetli etkileri olduğunu göstermiştir. Bu nedenle 3 ayrı reaksiyonlu (Asit - Nötr - Alkali) toprağa değişik düzeylerde CaCO_3 ve N katarak elde olunan serilerde çalışılmıştır.

GİRİŞ

Türkiye toprakları, genellikle kireççe zengin ve azotça fakirdir. Bu iki önemli faktörü göz önünde bulundurursak, konunun ülkemiz için önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bu iki faktör birlikte incelendiğinde azotun kireç ile doğrudan ilişkili olmadığı görülür. Buna karşın, kirecin; kalsiyum katyonu ve karbonat anyonu ile doğrudan ilgili olduğu gibi, gerek reaksiyon üzerindeki etkisi, gerekirse seyretme, bağlama, toksikliği önleme; toprağın diğer verimlilik faktörlerinin hemen hepsi üzerindeki etkileri ve diğer bitkibesneli ile olan çok yönlü etkilerinden dolayı; şiddetle etkili olduğu görülür. Bilindiği gibi bitkiler azotu NO_3^- veya NH_4^+ iyonu formunda alabilmektedirler. Azotun topraktan gerek NO_3^- gerekse NH_4^+ iyonu şeklinde kayba uğradığı da bilinmektedir. Yani bu formlarda buharlaşma (volatilizasyon) (NH_3) veya nitrat yıkanması (NO_3^-) biçiminde kaybı olmaktadır. Azotun volatilizasyonu geniş bir konudur. Burada ilgili faktörlere kısaca değinilecektir.

Amonyum buharlaşması üzerine pek çok faktör etki etmektedir. Bunlardan kimileri şu 5 grupta toplanabilir :

1. Toprak reaksiyonu,
2. Bünye ve Mübadil Katyonlar
3. Isı ve Nem
4. Çeşitli NH_4^+ tuzları,
5. Kireç kapsamı

Kireç bu faktörlerden ikisini doğrudan etkilemekte (1. ve 5. maddeler) ve böylece bir yandan pH'yı yükselterek; diğer yandan da azotla reaksiyona girerek önemli roller almaktadır.

Ülkemiz toprakları; Doğu - Karadeniz yöresi çok küçük kimi farklı alanlar dışında genellikle kireçli ve hafif alkali reaksiyonludur. Bu oluşumda ana etken, topraklarımızın kireç kapsamlarının yüksek düzeyde bulunması olmaktadır.

1. Toprak Reaksiyonunun Etkisi :

Kireççe zengin topraklarda, dolayısıyla topraklarımızda pH yüksek olmakta ve topraklarımızın % 82,1'i hafif alkali reaksiyon göstermektedir. Pek çok araştırmacıya göre NH_3 buharlaşması üzerinde pH'nin doğrudan ya da dolaylı etkisi bulunmaktadır. Genel olarak pH büyüdükçe NH_3 buharlaşması da artmaktadır.

Du Plessis ve Kroontje (1964) tarafından NH_3 buharlaşması üzerine pH'nin etkisi 4.5'dan 7.1'e kadar incelenmiştir. Araştırmacılar pH yükseldikçe NH_3 buharlaşmasında büyük bir artış görmüşlerdir.

Chao ve Kroontje (1964) pH'nin 7.4'den 7.8'e yükseldiği zaman NH_3 kaybında bir artış olduğunu göstermişlerdir. Bu etki alkali ve yüksek kil kapsamlı topraklarda daha yüksek olmuştur

2. Mübdil Katyonlar ve Tesktür

Çoğu araştırmacılar göre mübadil katyonun cinsi se NH_3 buharlaşması üzerinde etki yapmaktadır.

Martin ve Chapman (1951) K^+ ve Na^+ ile satüre topraklarda Ca^{++} ve Mg^{++} ile satüre topraklardan daha fazla NH_3 buharlaşması saptanmıştır. Çünkü K ve Na kapsamı topraklarda pH'yi daha fazla yükseltmektedir.

Martin ve Chapman (1951) $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ ile yapılan gübrelemede nötral Mg - satüre topraklarda Ca ile satüre topraktan iki katı fazla NH_3 kaybı kaydetmişlerdir. Mamafih iki toprakta NH_4OH kullanıldığı zaman NH_3 kaybı üzerinde fark görmemişlerdir.

Du Plessis ve Kroontje (1966) NH_4OH uygulandığı zaman Ca'lu kilde, Mg'lu kilden daha fazla NH_3 kaybı saptanmıştır. Toprak atmosferindeki CO_2 'un basıncı arttıkça Mg'lu kil Ca'lu kilden daha fazla NH_3 kaybına sebep olmaktadır. Bu araştırmacılara göre CaCO_3 'ün MgCO_3 'dan fazla çökmesi, Mg'lu topraklarda Mg'in pH üzerinde daha fazla etkili olmasını sağlamaktadır

3. ISI ve Nem

NH_3 buharlaşması üzerinde pek çok faktörlerin etki yaptığı bilinmektedir. Isının NH_3 buharlaşması üzerine etkisi direkt olmaktadır.

Martin ve Chapman (1951) nötral - alkali ve az kireçli topraklarda NH_3 halindeki azot kaybı üzerine nem ve ısının etkisini tesbit etmişlerdir. Adı geçen araştırmacılar NH_4 kapsayan azotlu gübreden tarla kapasite-

tesisi % 25 iken ısı sırasıyla : 21, 38 ve 65°C'ye çıktığında NH_3 halindeki azot kaybının sırasıyla % 27, % 55 ve % 53 olduğunu tespit etmişlerdir. 65 °C'de tarla kapasitesi % 75-100 iken NH_3 azotu kaybı % 100'e çıkmıştır.

Wahab ve arkadaşları (1956) kumlu topraklarda yaptıkları denemede ısı 30°'den 45°C'ye çıktığı zaman $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 'tan NH_3 azotu kaybının % 185 arttığını kaydetmişlerdir.

Fenn ve Kissel (1937) topraktan suyun kaybı ile fazla CaSO_4 'un çökelmekte olduğunu tesbit etmişlerdir. Fazla CaSO_4 çökmesi fazla $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ meydana getiriyor ve NH_3 kaybı fazlalıyor.

Kireçli topraklarda çökelmeye sebep olan NH_4 bileşiklerinden örneğin $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ kullanıldığı zaman ısının etkisinin NH_3 kaybı üzerinde daha az olduğu saptanmıştır. Daha yüksek ısı derecelerinde amonyak kaybındaki artış oranı azalmaktadır. Düşük ısıda, önce NH_4 -N'ü kaybı azalmış, 76 saat sonunda ise yükselmiştir (Fenn ve Kissel 1974).

Artan ısı derecesinin NH_4NO_3 'dan NH_3 -N'i kaybının yükseldiği saptanmıştır. Bunun nedeni olarak da NH_4NO_3 'ün CaCO_3 ile çökelek yapmaması; başka bir deyimle $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ 'ün az oluşmasıdır. Uygulandıktan sonra yüz saat sonra NH_4 azotundaki kaybın 12, 22 ve 32° ısıda, sırasıyla % 14, % 18 ve % 26 olduğu saptanmıştır (Fenn ve Kissel 1974). Bu durumda toplam amonyak kaybı ve kayıp oranı sıcaklığa bağlı olarak artmaktadır.

Kirecsiz Wilsin Killi-tin toprağında kireçli toprağın PH'sına kadar tampon yapılmış, böyle topraklarda 12°C ısıda $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 'da azot kaybının, NH_4NO_3 ile aynı olduğu ve bu kaybın 32°C ısıda NH_4NO_3 'a göre daha az olduğu saptanmıştır. Burada $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 'dan kaybolan NH_3 azotunun total miktarı ve hızı kireçli topraklardaki gibi NH_4NO_3 'dan vukubulan kaybın miktarı hizasına eşit olmuştur. Houston Black killi toprağında $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ ile CaCO_3 reaksiyona girdiği için NH_3 -N'unun kaybının sıfırdan % 70- % 80'e ulaştığı saptanmıştır (Fenn ve Kissel 1974).

4. Çeşitli NH_4 Tuzları

NH_3 kaybı, NH_4 'ü gübrelerin yüzeysel uygulanmasında önemli problemlerdendir.

Serbest durumdaki CaCO_3 (Bremner ve Douglas 1971, Fenn ve Kissel 1973 a, 1973 b), veya yüksek Jüzeyde Na kapsayan (Terman ve Hunt 1964) topraklarda; NH_4 'ü gübrelerin uygulanması ile NH_3 -azotu kaybı fazla olmaktadır.

$(NH_4)_2SO_4$, $(NH_4)_2HPO_4$ ve NH_4F , toprağın $CaCO_3$ 'ü ile reaksiyona girerek $(NH_4)_2CO_3$ 'ü meydana getirdiği Kissel ve Fenn (1973 a 1973 b) tarafından açıklanmıştır. Bu reaksiyonda $(NH_4)_2CO_3$ parçalanmakta, yüzey toprağında birinci gün pH'yı yükseltmekte ve NH_3 kaybı hızlanmaktadır. pH'yı düşüren faktörler ise NH_3 -N'i kaybını azaltmaktadır.

Ürede $(NH_4)_2CO_3$ 'a dönüşme olmaktadır. Üre asitli bileşiklerle (H_3PO_4 , NH_4Cl veya $NH_4H_2PO_4$) karıştırılıp toprağa verilirse NH_3 kaybı önlenir. % 21 olan NH_3 kaybı yalnız üre kullanıldığında üre ve H_3PO_4 karışımında % 1'e kadar düştüğü Bremmer ve Douglas tarafından (1971) kaydedilmiştir. Burada H_3PO_4 üç günden sonra pH'yı ortalama olarak 2.2 derece düşürmüştür.

Hidrolize olan üre pH'nın 6.5'dan 8.9'a kadar yükseldiği Overen ve Moë (1967) tarafından belirtilmiştir.

Çoğu inorganik NH_4 bileşiklerinin pH'yı yükseltici etkisi vardır (Fenn ve Kissel 1973 a).

Kresge ve Satchall (1959) ürenin, % 30 NH_4NO_3 ile karıştırıldığında; NH_3 kaybına % 40 ile 50 azalma olduğunu saptamışlardır.

Watking ve arkadaşları (1972) % 25 NH_4Cl 'ü üre ile karıştırmış ve NH_3 kaybının % 50 bir azalma saptamışlardır.

Ammonium bileşiklerinin azot kaybı üzerinde yaptıkları araştırmalar sonucu olarak Terman ve Hunt (1964) sera çalışmasında NH_4NO_3 'ün, $(NH_4)_2SO_4$ 'den daha etkili bir azot kaynağı olduğunu kaydetmişlerdir.

Martin ve Chapman (1951)'in incelemelerine göre $(NH_4)_2SO_4$ yerine NH_4NO_3 kullanarak, NH_3 kaybı azaltılabilir.

Jenny ve arkadaşları (1945) $(NH_4)_2SO_4$ 'den NH_4 absorpsiyonunun NO_3OH 'e oranla daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Fenn, L. B. (1975) NH_4F ve $(NH_4)_2SO_4$ gübrelerinin $NH_4H_2PO_4$ ve NH_4NO_3 ile birlikte kireçli topraklarda yüzlek olarak uygulanması, NH_3 -N kaybını düşürmektedir. % 30 NH_4 kapsayan $NH_4H_2PO_4$ ile $(NH_4)_2SO_4$ veya NH_4F karıştırıldığı zaman NH_3 kaybının, $NH_4H_2PO_4$ 'e oranla daha düşük olduğu saptanmıştır. Buna karşılık $NH_4H_2PO_4$ 'in $(NH_4)_2CO_3$ ile birlikte kullanılması halinde 1:1 oranındaki karışımda dahi NH_3 kaybı azalmaktadır. Kireçli topraklarda $NH_4H_2PO_4$ 'in, $(NH_4)_2SO_4$ veya NH_4F ile karışımında, NH_3 -azotu kaybındaki düşüşün nedeni $(NH_4)_2CO_3$ 'ün bozulması değil, $(NH_4)_2CO_3$ 'ün stable olmayışıdır. $(NH_4)_2CO_3$ 'a dönüşme durumunda; N kaybının maksimum düzeyde olabileceği aynı araştırıcı tarafından incelenmiştir.

NH_3 -azotu kaybının NH_4 azotu miktarı ile ilişkili olduğunu Fenn ve Kissel (1974) incelenmiştir. Toprağa 33 kg ve 550 kg/ha olarak NH_4 -azotlu gübre verildiğinde NH_3 azotu kaybının % 19'dan % 50'ye yükseldiğini aynı araştırmacılar saptanmışlardır.

Wahap ve arkadaşları (1956) NH_3 'lü gübrelerin 550 - 1100 ve 2200 kg/ha olarak kullanıldığı durumlarda NH_4 -azot'u kaybı (550 - 1100 kg/ha) da % 15 iken (2200 kg/ha)'da % 25'e kadar çıktığını göstermişlerdir.

Bu araştırmacılar deneme topraklarının kireç kapsamından bahsetmişlerdir. Yalnız pH'si 8.3 olan ve sulama yapılan toprakları kullanmışlardır.

Fenn ve Kissel (1973) NH_3 kaybının, kireçli topraklarda, çeşitli NH_4 bileşiklerine bağlı olduğunu açıklamışlardır. $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ ve $(\text{NH}_4)_2\text{HPO}_4$ gibi bazı NH_4 'lü bileşikler kireç ile reaksiyona girerek $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ oluşturmaktadır. Mamafih NH_4NO_3 bu safhada aynı reaksiyonu göstermemektedir. NH_3 uygulanan dozlar, NH_3 kaybını etkiler. Çünkü $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ kireç ile reaksiyona girer ve bunun sonucu suda çok az eriyebilen CaSO_4 meydana gelir.

5. Kirecin etkisi

Toprağın kireç kapsamının NH_3 buharlaşması üzerindeki etkisi, genellikle toprak pH'sına bağlı olmaktadır.

1913 - 1946 yıllarında Hollanda'lı, Alman ve Danimarka'lı araştırmacılar; kirecin NH_3 buharlaşması üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturmuşlardır.

Volk (1961) fazla kireçli mer'a ve çayır toprağına verilen gübrelerden NH_3 -N'u kaybın $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 'da NH_4NO_3 'dan daha fazla olduğunu kaydetmiştir. Araştırmada NH_3 azotu kaybı $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 'da % 19.7 iken NH_4NO_3 'd yalnız % 3.4 olduğunu belirtmiştir.

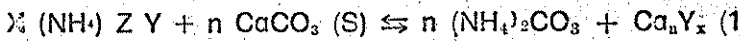
Kirecin amonyak halinde azot kaybının kimyasal mekanizması Fenn ve Kissel (1973 ve 1974) ile Fenn (1975) tarafından açıklanmıştır. Bu mekanizma daha önce Terman ve Hunt (1964) tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Bu mekanizmada, kireç bazı NH_4 bileşikleriyle reaksiyona giriyor ve stabil olmayan $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ meydana getiriyor ve sonra bu amonyum karbonatın bozunması ile NH_3 'in buharlaşması sağlanıyor.

Fern ve Kissel (1975) toprağa artan oranlarda kireç katılınca %6.1'e kadar kireç kapsamı arttıkça yüzeye uygulanan $(NH_4)_2SO_4$ 'dan, NH_3-N 'u kaybının fazla olduğunu belirtmişler; kireç % 6.1'dan 9.7'a kadar arttığı zaman NH_4 'daki buharlaşma oranının daha az olduğunu saptamışlardır.

NH_3 azotu kaybı: kireçlemenin % 1.3 ve NH_4NO_3 gübreleme dozunun 110 kg/ha çıkarıldığı zaman maksimuma ulaşmıştır. Kireç % 6.1'e ve gübreleme 550 kg/ha dozuna çıkarıldığı zaman amonyum kayıp oranı düşmekte, fakat toplam kayıp, devamlı olarak yükselmektedir.

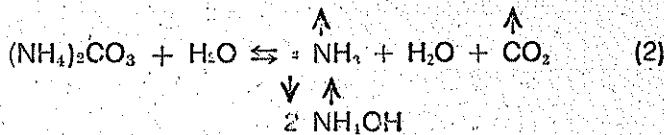
Düşük $CaCO_3$ ve yüksek gübreleme dozunda NH_4 - bileşikleri pH'nın düşüşüne (asitleşmeye) sebep olmuştur. Fakat % 6.1 veya yüksek kireç kapsamında pH 7.5 ile 7.6 arasında kalmıştır. Toprak pH'sının etkisiyle NH_3 -azotu kaybı NH_4NO_3 'da $(NH_4)_2SO_4$ 'dan fazla olmuştur. Kireç kapsamı % 1.3'den az ve gübreleme dozu yüksek olduğunda, $(NH_4)_2SO_4$ 'ta az NH_4-N 'u kaybı olmuş, fakat % 2.9 veya daha fazla kireç kapsamında ve fazla NH_4 'lu gübrelemede, NH_3 azotu kaybının fazla olduğu saptanmıştır. Yüksek kireç kapsamı ve yüksek NH_4 -gübreleme dozunda NH_4NO_3 için yüksek NH_3-N 'u kaybı görülmemiştir.

Kireççe zengin topraktan NH_3 buharlaşmasının mekanizması (Fern ve Kissel, 1973) kireççe zengin toprakların yüzeyine NH_4 bileşikleri uygulandığı zaman, bunlar katı haldeki $CaCO_3$ ile reaksiyona girerek amonyum karbonat halinde ökelmektedir. $(NH_4)_2CO_3$ aşağıdaki denkleme göre oluşmaktadır.

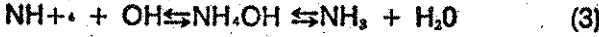

Burada Y amonyumun anyonunu gösteriyor, N, X ve Z amonyum ve katyonun valanslarına bağlıdır.

Son reaksiyon ürünü $(NH_4)_2CO_3$ stabil olmadığı için şu şekilde bozulmaktadır:

Belli bir zamanda oluşan NH_4OH 'in miktarı $\text{Ca}_n \text{Y}_x$ 'in reaksiyon hızı ve çözünmesine bağlıdır. Eğer $\text{Ca}_n \text{Y}_x$ erimez ise, o zaman fazla $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ oluşuyor ve neticede fazla NH_4OH meydana geliyor demektir. Eğer çöktürme olmuyor ise; o zaman $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ oluşmamaktadır. Diyelim ki $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ ikinci denkleme göre decompose oluyor; bu durumda topraktan CO_2 kaybı, NH_4^+ 'dan daha fazla oluyor, böylece OH^- iyonları fazla oluşuyor; bu, NH_4^+ 'un + OH^- ile reaksiyona girmesini sağlıyor ve NH_3 'un kaybına yardım ediyor. Denklem şöyledir :

Eğer $\text{Ca}_n \text{Y}_x$ eriyebilir ise; o zaman NH_3 'un kaybı toprak suyu pH'sına bağlı olacaktır. $\text{NH}_3\text{-NH}_4$ dengesi pH'ya bağlıdır, düşük pH'lar NH_4^+ iyonunun korunmasına yardım etmektedir.

Ülkemizin Kireç - azot ilişkilerine Ait Kimi Bulgular :

Doğal koşullarda bu faktörler, genellikle teker teker değil de; birlikte etki yapmaktadır. Bu yüzden de sonuç çok daha karmaşık olarak çıkmaktadır.

Zabunoğlu ve Ark. (1981) arapanın azot kapsamına kireçlemenin etkisini, Rize asit toprağına % 1.5 oranında kireç katarak ve katmayarak, çeşitli azot düzeylerini içeren 20 işlemde araştırmışlar; ve işlemler ortalaması olarak, kireçlemenin azot kapsamını % 2.81'den % 4.16'ya çıkararak 1.48 katı arttığını bulmuşlardır. Araştırma sonuçlarına göre en yüksek azot kapsamı genellikle en düşük fosfor uygulamalarında saptanmıştır.

Aydeniz ve Zabunoğlu (1981) ise kireçlemenin, Rize asit toprağında; verim, azot kapsamı ve sömürülen azot miktarına etkisini incelemiş ve 20 işlemin ortalaması olarak: verimin; taniğin 100'üne karşı 517'ye çıktığını; azot kapsamının 1.48 katı arttığını ve sömürülen azot miktarının da taniğin 100'üne karşın 679 düzeyine çıktığını bulmuşlardır.

Bulgular, toprakların reaksiyon ve kireç kapsamlarının, azotla ilişkileri; şiddetle etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle, konuya açıklık kazandırmak üzere 3 ayrı reaksiyonlu (Asit - nötr - alkali) toprak örneği üzerinde çalışılmış; ve bu topraklara geometrik dizi şeklinde gelişen oranlarda kireç ve azot katarak ilişkiler saptanmaya çalışılmıştır.

S U M M A R Y

CaCO₃-N Relationship

I. Introduction

Generally increasing pH increased the volatilization of ammonia. NH₃ volatilization increased in potassium and sodium saturated soils.

Increased temperature and field capacity increased the NH₃ volatilization. Moisture levels of 75 and 100 % of field capacity at 65°C increased losses of NH₃ nitrogen to 100 %.

Ammonia losses from urea are reduced by adding acidifying chemicals such as H₃PO₄, NH₄Cl or NH₄H₂PO₄ :

NH₃-nitrogen losses are reduced when fertilizers like NH₄F and (NH₄)₂SO₄ are mixed together with NH₄H₂PO₄ and NH₄NO₃.

The increased doses of NH₄- fertilizers increased the NH₃-nitrogen loss.

NH₃ nitrogen loss suddenly increase on reduced CaCO₃ content and very slowly increase beyond 9.7 % soil CaCO₃.

Liming increased the yield from 100 (control) to 679 in a research work conducted in acid Rize Soil by Aydeniz and Zabunoğlu (1981). The findings indicate that CaCO₃ very strongly effected the reaction of the soils and nitrogen mechanism and metabolism.

K A Y N A K L A R

- Aydeniz, A. ve S. Zabunoğlu (1981) Rize as't toğrağının verimliliğine kireçlemenin etkisi; Z.F.Y. 29/2-4:1045-1066.
- Bremner, J.M. and L.A.Douglas (1971) Decomposition of Urea phosphate in Soils. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 35, 575-578.
- Brewer, R.F. (1966) Fluorine-diagnostic Criteria for Pan's and Soil Univ. of Cal. Div. of Agri. Sc.
- Chao, T. and W. Kroontje (1964) Relationship between ammonia volatilization ammonia concentration, and water evaporation. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 28 : 393-395.
- Du Plessis, M.C.F. and W. Kroontje (1964) The relationship between pH and Ammonia equilibrium in Soil. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 28 : 751-754.
- Du Plessis, M.C.F. and W. Kroontje (1963) The effect of carbon dioxide on the chemisorption of ammonia by base saturated clays. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 30 : 693-696.

- Fenn, L. B. and D.E. Kissel (1973) Ammonia Volatilization from surface Application of Ammonium Compounds on Calcareous Soils : I. General theory. Soil Science American Pro. Vol. 37, P-855.
- Fenn, L.B. and D.F. Kissel (1974) Ammonia Volatilization from surface Application of Ammonium Compounds on Calcareous Soils: II. Effects of Temperature and Rate of Ammonia Nitrogen Application. Soil Sci. Amer. Proc. Vol: 38; P-606.
- Fenn, L.B. (1975) Ammonia Volatilization from Surface Application of Ammonium Compounds on Calcareous Soils: III. Effects of Mixing Low and High Loss Ammonium Compounds, Soil Sci. Amer. Proc, Vol. 39; P-366.
- Fenn, L.B. (1975) Ammonia Volatilization from Surface Application of Ammonium Compounds on Calcareous Soils: IV. Effect of Calcium Carbonate Content Soil Sci. Amer. Proc. Vol. 39, P-631.
- Jenny, H.A., A.D. Ayers and J.S. Hosking (1945) Comparative behaviour of ammonia and ammonium Salts in Soils. Hilgardia 16 : 429 - 457.
- Kresge, C.B. and D.P. Satchell (1959) Gaseous loss of ammonia from nitrogen fertilizers applied to soils. Agron. J. 51:104-107.
- Martin, J.P. and H.D. Chapman (1951) Volatilizations of ammonia from surface fertilized Soils. Soil Sci. 71: 25-34.
- Overrein, L.n. and P.G. Moe (1967) Factors affecting Urea hydrolysis and ammonia volatilization in Soil. Soil Sci. Soc.Amer. Proc. 31 : 57 - 61.
- Terman, G.L., and C.M. Hunt (1964) Volatilization Losses of nitrogen from Surface applied fertilizers as measured by crop response. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 28: 667-672.
- Voik, G.M. (1961) Gaseous Loss of ammonia from surface applied nitrogenous fertilizers. J. Agric Food Chem. 9: 288 - 283.
- Wahhab, A.M.S. Randhawa, and S.O. Alam (1965) Loss of ammonium Sulfate under different conditions when applied to soils. Soil Sci. 84: 249 - 255.
- Watkins, S.H.; R.F. Strand; D.S. DeBell; and T. Esch, Jr: (1972) Factors influencing ammonia losses from urea applied to Northwestern forest soils. Amer. Soc. Soil. Sci. Proc. 36: 354 - 357.
- Zabunoğlu, S., A. Aydeniz ve S. Danişman (1981) Arpanın bitkibesinleri kapsamına kireçlemenin etkisi; Z.F.Y. 29/2-4: 882-896.